

РОБОТА НАД ТЕКСТОМ І РОБОТА З ТЕКСТОМ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ МОВИ

У статті розглянуто природу та роль тексту в системі навчання українській мові як іноземній, з'ясовано типи та джерела тексту, виокремлено вимоги до тексту та сформульовано етапи роботи з ним.

Ключові слова: текст, автентичний текст, комунікативні компетенції, робота з текстом, текстова адаптація.

Від часів Фердинанда де Соссюра мовознавство ХХ століття переконалося в суттєвій різниці між двома поняттями – мовою і мовленням. Пізніше Е. Бенвеніст у статті «Рівні лінгвістичного аналізу» [2] продемонстрував, як один мовний рівень взаємодіє з іншим, та визначив межу, за якою починається мовлення. Цією межею стали текстові речення. Саме там, у мовленні, знаходиться текст. Мета пропонованої статті – з'ясувати роль тексту в системі навчання українській мові як іноземній. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: з'ясування природи тексту, його типів, джерел; виявлення функцій тексту в процесі навчання; виокремлення вимог до навчального тексту та особливостей роботи з ним.

Людині, яка володіє українською мовою з дитинства, не потрібно спеціально вчитися вести бесіду чи писати листа. Звичайно, певні орфографічні та стилістичні норми їй доведеться засвоїти, але мовленнєва база у неї вже сформована. Інакше з тими, хто вчить чужу для себе мову. У цьому випадку не достатньо засвоїти граматичні норми та накопичити словникову базу. Для того щоб бути задіяним у комунікації, а значить сприймати, розуміти і говорити, потрібно володіти певними мовленнєвими навичками, а тому потрібен текст.

1. Що таке текст?

У ширшому значенні текст – це інтегративна одиниця, глибоке розуміння якої лежить на стику низки наук: лінгвістики, психології, філософії, історії, культурології тощо.

У вузькому – це поєднана смисловим зв'язком послідовність знакових одиниць, основними властивостями якої є зв'язність і цілісність [3, 507].

У граматиці текст – це група речень, поєднаних у єдине ціле темою і основною думкою [8, 627]. Це найбільша одиниця синтаксичної системи, результат складної мисленнєвої та мовленнєвої діяльності.

Стилістика розглядає текст як одне з основних понять, у якому поєднуються найважливіші ознаки найбільшої мовної одиниці: зв'язність, цілісність, єдність, завершеність; частина мовного потоку, фіксоване мовлення, результат мовлення [4; 6].

На практиці текст виступає інструментом пізнання нового, засобом оволодіння мовою та іншомовною культурою загалом. Це засіб комунікації, що несе інформацію, важливу в різних життєвих повторюваних ситуаціях. Це результат мовленнєвої діяльності людини. Адже ми пишемо і спілкуємось не окремим фонемами, морфемами, лексемами і реченнями, а текстами.

«Зв'язаність викладу» разом зі структурою тексту дозволяють відрізнити текст від не-тексту. У тексті видно як розставлені пунктуаційні знаки, як одне речення відділене від іншого, як речення поєднуються в надфразові єдності.

Сучасна лінгводидактика розглядає текст як основну комунікативну і дидактичну одиницю. Як дидактична одиниця текст дозволяє поєднати два важливі напрямки у вивченні української як іноземної: вивчення системи мови і вивчення норм і правил спілкування, мовленнєвої поведінки у різноманітних життєвих ситуаціях.

2. Типи текстів.

Існують різноманітні типи текстів:

- за способом реалізації тексти бувають письмові та усні;
- за результатом: завершені – ті, які виражають завершену думку, – і незавершені;
- за структурою: зв'язні (з міцно поєднуваними смисловими частинами) і незв'язні (такі, структурні компоненти яких міцно не пов'язані один з одним);
- за метою призначення: тексти художні, які максимально наближені до мовлення людини і не переобтяжені якимись особливими нормами, і книжно-спеціальні (нехудожні), які, залежно від стилю, жанру, мети комунікації, мають характерні саме для цього мовленнєві засоби і підпорядковані літературній мові;
- за природою: автентичні (оригінальні) та штучні (написані з конкретною навчальною метою).

Загальна мовна рамка Ради Європи – «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінка» (Common European Framework of Reference – CEFR), опубліковані Радою Європи у 1996 році, ставлять автентичні тексти у центр навчання. У документі Ради Європи CEFR [9] текст розглянуто як єдиний реальний зв'язок між тим, хто навчається, і культурою мови, яку вивчають. Загальна мовна рамка Ради Європи враховує різні типи текстів, на підставі яких відбувається процес навчання, бо тільки автентичні тексти, взяті з різних контекстів, можуть дати цілісне уявлення про те, як люди здійснюють комунікацію в певному суспільстві. Важливо пам'ятати, що мовна рамка Ради Європи – це не дидактичний матеріал, але він змінює методи роботи викладачів, бо спрямовує навчання на активну комунікативну компетенцію і вимагає підготовки таких спеціалістів, які здатні поводити себе лінгвістично адекватно в чужому культурному середовищі. Такий підхід передбачає використання при вивченні іноземної мови великої кількості різних текстів (розповідних, описових, художніх, наукових, історичних, законодавчих, уривків з фільмів, газет, журналів, п'єс, книг, нотаток, реклами тощо), враховувати різні гетерогенні групи, різну мотивацію при вивченні мови, різний рівень компетентності і досвіду міжкультурної комунікації тощо.

3. Для чого потрібен текст у процесі навчання?

Мова є одним із засобів формування картини світу. Сучасне трактування навичок володіння іноземною мовою пов'язане передусім з умінням здійснювати комунікацію в реальних умовах, відповідно до норм поведінки та мовленнєвого етикету, які прийняті у конкретному суспільстві. Використання тексту як елементу навчання українській мові дозволяє вирішити одразу декілька завдань: познайомити читача із сучасними тенденціями в українському суспільстві, зрозуміти питання, які турбують це суспільство, сформулювати власну думку щодо висвітленої проблеми; познайомитися з мовленнєвими засобами для вираження тієї чи іншої думки, засвоїти певну лексику і мовні кліше, стійкі вирази, фразеологічні та ідіоматичні утворення. Вивчення мовних кліше та стійких лексичних зворотів (комунікативних моделей, «шматків мови») має надзвичайне важливе значення у роботі з текстом, бо часто студенти, які вивчають українську мову, відверто калькують звороти і вирази, типові для рідної мови, особливо при обговоренні проблем, які вимагають побудови складних висловлювань.

З лінгводидактичного погляду текст дозволяє розробити низку завдань, які сприятимуть розвитку усних мовленнєвих умінь. Вивчення українського менталітету і можливість порівнювати його з іншими дозволить сформувати стійкий інтерес і слугуватиме потужним стимулом для подальшого удосконалення мовних і мовленнєвих навичок.

Вивчаючи текст, студенти мимоволі збагачують свій культурний багаж, отримують уявлення про різні сторони життя людей різних епох і культур, вчаться порівнювати, логічно мислити, відстоювати власну думку тощо. Але найголовніше, вони збагачують своє усне і писемне мовлення.

Знання мови і володіння мовленням передбачає вміння будувати текст і сприймати його (розуміти при читанні, слуханні тощо). Адже будь-яке висловлювання реально існує лише в потоці зв'язного мовлення – або як репліка діалогу, або як частина монологічного тексту – тобто обов'язково передбачає те чи інше текстове оточення.

Комунікативно-діяльнісний і функціональний підходи до вивчення української мови як іноземної передбачають систему вправ, яка ґрунтується на текстоутворювальних функціях одиниць мови. Першочергову увагу приділено комунікативній компетенції студентів. Розвиток зв'язного мовлення асоціюється з умінням адекватно сприймати, створювати, відтворювати тексти, які є необхідними для повноцінного спілкування. А це і вивчення правил ведення діалогу, полеміки, дискусії, комунікація відповідно до стилю і жанру.

4. Джерела текстів.

Якщо на початковому етапі вивчення української мови використовуються «штучні» тексти, створені відповідно до рівня знань і тематики, то в умовах, коли студенти володіють певним словниковим запасом і граматичними знаннями – рівень В1 і вище – доцільно використовувати автентичні тексти. Такі тексти сприяють міцнішому засвоєнню соціокультурної інформації. Застосування сучасних інформаційних технологій (ресурси Інтернет) сприяє збагаченню текстового матеріалу і стимулює інтерес до вивчення української.

Адже Інтернет – це постійне джерело «свіжої» інформації. Врешті-решт, оволодіння мовою дозволяє відкрити для себе не лише іншомовні друковані видання, а передусім більш доступні мережеві ресурси конкретної країни із можливістю ознайомлення і використання інформації. Це також може бути однією з мотивацій у вивченні мови.

Важливе значення має зміст текстів. Немає необхідності, щоб тематика текстів відповідала лексико-розмовним темам, які вивчаються на конкретному етапі. Це припустимо на початковому етапі вивчення мови. У подальшому, зі збільшенням обсягу мовного матеріалу, відкривається можливість різних тематичних комбінацій, за яких в одному тексті поєднано лексику різних тем. Обов'язково у тексті мають бути незнайомі слова, значення яких можливо встановити контекстуально, на підставі словотвірного аналізу, за схожістю українського слова з рідним або ж за словником.

5. Вимоги до тексту.

Досвід роботи з іноземними студентами, які вивчають українську, дозволив сформулювати такі вимоги до тексту як навчального матеріалу:

- чи подобається текст вам особисто;
- яскрава фабула;
- емоційність і образність викладу (бажано);
- актуальність, тематична близькість життєвому досвіду та інтересам читача;
- чи є текст репрезентативним для україномовної культури;
- підтверджує чи спростовує текст усталені уявлення про Україну;
- чи існує можливість зіткнення поглядів, суджень з метою створення дискусії,
- потенціал для різноманітних мовних і мовленнєвих трансформацій;
- мовна доступність.

6. Робота з текстом. Читання.

Читання тексту українською – важлива складова у вивченні української мови як іноземної. Традиційно розрізняють такі види читання: вивчаюче, ознайомлювальне, оглядове, пошукове, домашнє, перекладне і безперекладне, аналітичне і синтетичне, самостійне і несамостійне, підготовлене і непідготовлене, екстенсивне й інтенсивне, візуальне (про себе) й акустичне (вголос) тощо [7, 204].

Надрукований текст, як і усне мовлення, є надзвичайно багатим ресурсом у вивченні слів, словосполучень, способів висловлювань. Тому з текстом потрібно серйозно працювати. Читання українською повинно бути не лише повільним переходом очей з одного рядка на інший, а напруженою роботою мозку. Результатом цієї роботи стане правильне відтворення висловлювань як в мовленні, так і на письмі. Не секрет, що читання іноземною мовою відрізняється від читання рідною. Якщо рідною мовою текст швидко доходить до розуміння читача, то текст іноземною мовою вимагає підвищеного напруження і уваги. Часто смисл деяких конструкцій є незрозумілим, деякі поняття взагалі незнайомі, а значення окремих слів невідоме. Такі перепони створюють певний тип читання, коли читачу необхідно довше ніж зазвичай

осмислювати прочитане. Для продуктивності процесу читання необхідно одразу налаштувати студента на те, що читання буде вимагати надзусиль. Треба не дозволяти пропускати незнайомі слова і не просто виписувати їх у зошит, а виписувати в конкретному текстовому оточенні. Такий підхід дозволить краще засвоїти комунікативні моделі. І обов'язково радити студентам перечитувати текст після того, як з'ясовано значення усіх «темних місць». Дуже добре, коли підручник для читання має до кожного тексту перелік корисних і часто вживаних мовленнєвих моделей. Це полегшує студенту роботу над текстом.

Найвищим прагненням у читанні іншомовного тексту має стати вміння читати про себе з одночасним розумінням прочитаного, тобто із безперекладним розумінням [7, 226]. Саме такий вид читання дає змогу зосередитись на смислі тексту і грамотно використовувати прочитану інформацію. А це одне з головних завдань у навчанні мові.

Постійний переклад прочитаного вимагає зосередженої уваги на декодуванні матеріалу читачем. Тому необхідно обирати для читання такі тексти, які б мали полегшену структуру і зміст. Йдеться про адаптовані тексти.

7. Адаптація тексту.

У процесі читання автентичного тексту читач не розуміє значення багатьох слів, словосполучень і мусить часто звертатись до словника, що робить процес утомливим і нецікавим. Щоб уникнути цього, потрібно обирати тексти відповідно до рівня знань і проводити підготовчу роботу з метою зацікавити текстовим матеріалом.

Адаптація являє собою пристосування тексту до рівня компетенції реципієнта, тобто створення такого тексту, який читач зможе сприйняти, не потребуючи сторонньої допомоги [5]. Адаптація передусім полягає у спрощенні тексту як формальному, так і змістовому. Зокрема, спеціальна лексика замінюється на загальномовну, нормативну, а та, що лишається – пояснюється у тексті або ж у примітках до нього. Спрощуються складні синтаксичні структури, зменшується обсяг речення. Адаптація художнього тексту полягає також у спрощенні образної системи, національно-специфічних понять і часто використовується для початкового етапу ознайомлення зі складним літературним матеріалом. Текстова адаптація для носіїв іншої культури має лінгвоетнічний характер. Вона полягає не лише у спрощенні граматичному та лексичному, а й направлена на полегшення чужих культурних реалій і мовних явищ. Таким чином текст стає доступнішим для читача.

8. Етапи роботи над текстом.

Існує безліч різноманітних класифікацій етапів.

Запропонована у мовній рамці Ради Європи модель передбачає три фази роботи з текстом [9]: передтекстова робота; безпосередня робота з текстом і вправи; повернення до тексту, перевірка засвоєного і розширення знань країнознавчого та культурологічного характеру.

Традиційно також виокремлюють три етапи [7, 212].

Дотекстова робота. Читанню тексту повинні передувати введення у тему (у формі бесіди обговорюється проблематика, не розкриваючи змісту тексту; подається додаткова інформація про історію, суспільно-політичне життя тощо;

відтворюється та інформація, яку вже має читач із представленої проблематики); робота зі зняття лексико-граматичних труднощів, які виникають у процесі читання автентичних текстів; лексико-семантична робота.

Текстова робота передбачає контроль загального розуміння прочитаного (пошук основної думки, ідеї, підтексту; контроль розуміння деталей прочитаного; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; пошук аргументів, фактів; узагальнення прочитаного; висновки з прочитаного); пошук художніх засобів виразності; переказ; відповіді на запитання до тексту; робота з комунікативними моделями.

Післятекстова робота полягає в аналізі прочитаної інформації, зокрема: побудові бесіди, повідомлення, дискусії; моделюванні ситуативних мовленнєвих актів; вираженні власного ставлення до прочитаного; оцінці прочитаної інформації; системі вправ на закріплення комунікативних компетенцій; творчій письмовій роботі.

На наш погляд, доволі продуктивною є система роботи, запропонована М. Балакіревою: *Vocabulary work, Comprehension, Discussion, Writing* [1, 15].

9. Недоліки текстів для читання.

На сучасному етапі, на жаль, існує серйозна проблема у процесі навчання українській мові. Вона полягає у суттєвій нестачі спеціальної навчальної літератури, яка б містила необхідний текстовий матеріал. Особливо це стосується рівнів В1 і вище. У сучасних підручниках для читання спостерігається низка недоліків: часто уривки з художніх текстів взято з художніх творів минулих століть, це не шкодить тематиці, але позбавляє читача цілого шару сучасної лексики і сучасних реалій; текстовий матеріал часто занадто етнізований; фрагментарне представлення тексту повісті або роману часто обірване та підпорядковане не естетичній насолоді від читання, а тематичній; до текстів практично відсутні будь-які завдання і пояснювальні коментарі; відсутність справді цікавої, актуальної лінгвокраїнознавчої інформації, яка дає реальне уявлення про життя і процеси в сучасній Україні.

Здійснений огляд природи тексту та його ролі в процесі навчання мові дозволяє зробити такі висновки:

1. Якими б не були визначення тексту, усі вони поєднані в одному: текст виникає та існує лише в процесі спілкування людей, тобто в процесі комунікації. Комунікація ж складається з комунікативних актів. Саме у процесі комунікативного акту людина породжує текст. Тож текст – це та мовна одиниця, яка є втіленням комунікативного акту. Це посередник у комунікації.

2. Вивчення української мови на матеріалі автентичного тексту дозволяє: вивчати мову на глибшому рівні смислів; посилити мотивацію вивчення мови; емоційно, особистісно залучити читача до процесу читання, що є передумовою для включення механізмів породження ініціативного мовлення – говоріння і письма; виявити й усвідомити міжкультурні відмінності.

3. Текст може познайомити як із культурою, історією, стереотипами поведінки, процесами, які відбуваються в суспільстві, так і використовуватися в якості матеріалів для роботи над розвитком комунікативних навичок і формування мовленнєвої компетенції.

4. Саме зміст тексту приховує в собі величезний потенціал для позитивної мотивації та прагнення самостійного вивчення і читання українською.

5. Робота з текстом дозволяє оптимізувати процес засвоєння мовного і мовленнєвого матеріалу; виконувати комунікативно-орієнтовані завдання з лексики та граматики, аудіювання; відпрацьовувати мовні та мовленнєві навички. Етапи роботи з текстом повинні мати вихід на інші види мовного тренінгу, а саме: говоріння, письмо, сприймання.

6. Створення навчальної літератури для читання українською мовою, яка б відповідала сучасним європейським стандартам, має стати одним із пріоритетів лінгводидактики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балакирева М. Использование книги для чтения на уроках английского языка // Английский язык. – 1998. – № 8. – С. 13–22.
2. Бенвенист Э. Уровни лингвистического анализа // Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М., 1974. – С. 129–140 [Електронний ресурс] / Э. Бенвенист. – Режим доступу. – <http://www.twirpx.com/file/474199/>.
3. Большой энциклопедический словарь. Языкознание / Под. ред. В.Н. Ярцевой. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
4. Дудик П.С. Стилїстика української мови [Електронний ресурс] / П.С. Дудик. – Режим доступу. – <http://litmisto.org.ua/?p=5591>.
5. Захарова В.Н. Адаптація [Електронний ресурс] / В.Н. Захарова – Режим доступу. – http://rendering.com.ua/article.php/text_processing
6. Мацько Л.І. Стилїстика української мови. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с. [Електронний ресурс] / Л.І. Мацько. – Режим доступу. – <http://uareferats.com/index.php/book/details/197>.
7. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 2005. – 239 с.
8. Баранник Д.Х. Текст. // Українська мова : Енциклопедія / [редкол. : Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с.
9. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment [Електронний ресурс]. – http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_en.pdf.

В статье рассматривается природа и роль текста в системе обучения украинскому языку как иностранному, определены типы и источники текста, выделены требования к тексту и сформулированы этапы работы с ним.

Ключевые слова: текст, аутентичный текст, коммуникативные компетенции, работа с текстом, текстовая адаптация.

This paper examined nature of a text and its role in the system of teaching Ukrainian as foreign language, identified types and sources of the text, determined requirements to the text, and formulated stages of work with it.

Key words: text, authentic text, communicative competences, work with the text, text adaptation.